

IVAN DOROVSKÝ

STŘEDNÍ EVROPA A SLOVANÉ (Několik úvah a postřehů na okraj stejnojmenné knihy Iva Pospíšila)

Abstrakt

Autor stati kriticky komentuje práci Iva Pospíšila *Střední Evropa a Slované* (2006) a doplňuje ji o řadu dalších příkladů a názorů, někdy i polemických. Oceňuje autorovy názory na úlohu slovanských literatur v světovém literárním vývoji, zejména také jeho návraty k tradicím a předním evropským slavistům, jakými byli mimo jiné Matija Murko a Frank Wollman ve smyslu estetických hodnot slovanských literatur. Polemicky se vrací k Pospíšilem kriticky komentovanému článku na téma „světová literatura a světové literatury“, v němž polemizoval s pojetím Pospíšilem vedeného autorského kolektivu publikace *Světové literatury 20. století* (1999). Vysvětluje své podle něho Pospíšilem nepochopené nebo nesprávně interpretované názory a dokládá, že z tzv. světových literatur, tj. těch, které vývoji literatury ve světě poskytly nejsilnější poetologický impuls, nelze vyloučit například literaturu polskou nebo novověckou již vzhledem k Nobelovým cenám za literaturu. Jinak autor Pospíšilovu knihu hodnotí jako původní a přínosnou.

Abstract

Central Europe and the Slavs (Some Reflections and Remarks on the Margin of the Homonymous Book by Ivo Pospíšil)

The author critically comments upon Ivo Pospíšil's work *Central Europe and the Slavs* (2006) completing it with some other illustrations and views, sometimes polemic ones. He appreciates Pospíšil's views of the role of Slavonic literatures in the world's literary development, especially his returns to traditions and to the significant European slavists, such as Matija Murko and Frank Wollman in the sense of the aesthetic values of Slavonic literatures. He argues with Pospíšil's critical remarks on his own article concerning the subject of „world literature and world literatures“ in which Dorovský polemized with the conception of the authors' team of the publication *The 20th-Century World Literatures* (1999) headed by I. Pospíšil. He explains his conceptions – according to his conviction – misunderstood or misinterpreted by Pospíšil and manifests that from the complex of the so-called world literatures, i.e. those which – due to I. Pospíšil – gave the literature in the world the strongest poetological impulse, some other literatures, e. g. Polish or new Greek, cannot be excluded – also due to their Nobel laureates. Otherwise, the author evaluates Pospíšil's book favourably as original and contributive.

Klíčová slova

střední Evropa a Slované ■ interkulturní dialog ■ Balkán ■ studijní areál ■ jihoslovanské baroko ■ polemika o obsahu pojmů „světová literatura“ a „světové literatury“

Key Words

Central Europe and the Slavs ■ intercultural dialogue ■ the Balkans ■ area study ■ South-Slavonic baroque ■ polemics concerning the content of the notions „world literature“ and „world literatures“

Název stati by mohl znít také např. Slované v Evropě, Slované a Evropa¹ nebo Slované ve s(S)třední Evropě nebo tak, jak nazval svou novou knihu přední čes-

¹ Dorovský, I.: *Slované a Evropa*, Masarykova univerzita, Brno 2000, 137 s.

ký rusista a slavista² Ivo Pospíšil (nar. 1952) **Střední Evropa a Slované**.³ Je dobře, že se rozhodl své porůznu uveřejněné studie a analytické recenze, jež se tematicky vážou k mnoha důležitým otázkám a vědeckým a uměleckým osobnostem slovanských a středoevropských literatur a kultur, vydat v ucelené knižní podobě. Zájemci tak mají po ruce texty, které by jinak museli mnohdy pracně hledat v četných českých, slovenských a dalších slavistických, genologických, rusistických a jiných časopisech a sbornících z domácích a mezinárodních vědeckých konferencí. Podobný soubor studií má několik předností, o nichž se ostatně zmiňuje v úvodní poznámce sám autor: *Může (po)sloužit odborné veřejnosti jako jistá diskusní a konfrontační plocha, jako materiál ke studiu slovansko-neslovanské Evropy, ať již na jejím východě, nebo v jejím hypotetickém středu či na Balkáně*.⁴

Autor svou knihu promyšleně koncipoval a zařadil do jejího čela úvahy o dialogu obecně, o dialogu kultur a o jejich místě v literární vědě. Z celého Pospíšilova souboru ostatně tu hlasitěji, tu tlumeně, tu přímo, jinde nepřímou zaznívá výzva k diskusi o aktuálních otázkách literární vědy a slavistiky, o jejím postavení ve spleti dalších vědních disciplin, které vstupují do vzájemných vazeb. Pospíšilovi jde hlavně o vymezení slovního spojení dialog kultur, které se zejména v posledním patnáctiletí tak často užívá a z něhož se stává floskule. Jde mu o to, aby ukázal, že lidské *dějiny jsou [...] nekonečným dialogem bytostí, společenství a společnosti, civilizací a kultur a že tedy dialog v širokém slova smyslu [...] byl hlavním hybatelem všech historických změn*.⁵

Dialog je nezbytný v politice i v kultuře, v rodině, na pracovišti i ve společnosti. Předpokládá nezbytnou výzvu přinejmenším jedné ze stran, ochotu k setkání, ke spolupráci, k diskusi, k hledání východiska, ke kompromisu. Dialog a multikulturalismus, které se znovu objevují v souvislosti s globalizací (= amerikanizací), byly sice součástmi tradic střední Evropy, ovšem jazyk a kultura stály převážně nebo výlučně vedle sebe, vystupovaly téměř vždycky monologicky, jednohlasně, shodně. Filozof Josef Šmajš má jistě pravdu, že příroda a kultura tvoří vzájemný komplementární vztah, že příroda je vlastně součástí kultury a naopak. *V přírodě jsou zakotveny jevy, které kulturu motivicky a ideově zásobují, v kultuře jsou archetypy, které modelují náš postoj k přírodě* – píše I. Pospíšil.

S pojmem střední Evropa, který je mj. také v názvu Pospíšilovy knihy, se sice operuje, ale nikdo dosud zeměpisně a geopoliticky přesně nedefinoval, co všechno pod tento pojem spadá.⁶ Pod pojmem střední Evropa totiž každý má na mysli

² Je aktuálním vedoucím slavistického pracoviště Masarykovy univerzity v Brně. Jeho bibliografie je obdivuhodně rozsáhlá a čítá více než 2500 bibliografických jednotek.

³ Pospíšil, I.: *Střední Evropa a Slované. Problémy a osobnosti*, Masarykova univerzita, Brno 2006, 245 s.

⁴ Tamtéž, s. 5.

⁵ Tamtéž, s. 7.

⁶ O geografickém, geopolitickém i kulturním pojetí spojení střední Evropa již existuje značně rozsáhlá literatura. Často se cituje interpretace Milana Kundery, která vyšla anglicky pod názvem *The Tragedy of Central Europe*, 1984, a text Györgye Konrada *Antipolitics*, 1984. Kvůli omezenému prostoru nebudu uvádět další literaturu.

něco jiného. T. G. Masaryk například považoval za střední Evropu území od Berlína po Balkán. Ani tranzitivní ráz středoevropského prostoru nemůže být dokladem toho, že tvoří meziliterární centrismus v durišinovském pojetí. Proto bych o středoevropském meziliterárním společenství mluvil s jistými obavami a výhradami. Především proto, že středoevropská literatura, literatura středoevropských národů, lépe kultura středoevropských národů (jejíž nedílnou součástí jsou přirozeně literatura a jazyk) nikdy v minulosti netvořila jednotný celek. Rozvíjela se v různých státně politických mnohonárodnostních útvech, které byly jazykově různorodé, měly vlastní tradice a kulturně byly na nestejně úrovni.

Pro některé literatury a kultury, které v podobném prostoru vznikaly a rozvíjely se, bychom snad mohli aplikovat tzv. slovinský model. Podle tohoto modelu jsou to autonomně se rozvíjející literatury, ovšem jsou součástí jedné, tzv. většinové národní literatury. Tak jako je tzv. menšinová slovinská literatura, jež vznikla a vzniká např. v Korutanech nebo v Terstu a Gorici součástí slovinské národní literatury, tak také např. německy psaná literární díla, jež vznikla v Rakousku (Rakousko-Uhersku) patří do rakouské a německé národní literatury a např. slovensky psaná literatura v Rakousku či v Uhrách je součástí slovenské národní literatury. Mluvíme např. o rakouské literatuře (kultuře) na Moravě, o pražské židovské (německé) literatuře apod.⁷ Protože však uvedená literární díla vznikala v jednom federativním, konfederativním státu (soustátí), neoznačoval bych je za díla menšinové literatury a jazyk, kterým jsou psána, za mikrojazyk.

Podle mého názoru totiž např. Němci nebo Rakušané tvořili sice ve vztahu k Čechům a Moravanům menšinu, ale v rámci tehdy existujícího státního útvaru nebyli národnostní menšinou, nýbrž součástí svého národa, jazyka a kultury. Jedním z hlavních znaků (ukazatelů) statutu národnostní menšiny nebo etnické skupiny je mj. menší účast na moci, úsilí zachování jazyka, kultury, lidových tradic a náboženství. A to v případě německého a rakouského obyvatelstva na Moravě, ve Slezsku a v Čechách neplatí. Kromě toho Němce a Rakušany nemůžeme označit za národnostní menšiny u nás, protože nežili mimo svou tzv. mateřskou zemi. To, že podobná díla mají nejčastěji trojkontextový charakter, jen potvrzuje mj. jejich příslušnost k celonárodní literatuře a zdůrazňuje jejich úlohu v meziliterárních vztazích.

Spíše než v akademických nebo vysokoškolských slavistických pracovištích se v posledních desetiletích často hovoří a píše o panslavismu a slovanství v kruzích politických. A to nejčastěji v souvislosti s politickým vývojem v Ruské federaci a na Balkáně. Mohli bychom dokonce říci, že se vedle anachronického účelového antikomunismu stává panslavismus (myšlenka panslavismu se zrodila v Polsku, nikoli u českých obrozenců) nejužívanější a nejhlupejší zbraní pravicových sil vždycky, když jim chybějí argumenty, nebo základní znalosti z historie. A to bez výjimky, ať u nás, nebo v některých jiných (středo)evropských zemích. Je pravda, že jak v českých zemích a na Slovensku, tak také u jižních Slovanů (ba v jis-

⁷ Magris, C.: *Habsburský mýtus v moderní rakouské literatuře*. Barrister and Principal, Praha 2001.

tých obdobích také u Řeků) bylo rusofilství velmi silné. V různých historických obdobích mělo různé modifikace, stejně jako myšlenka slovanské vzájemnosti a sounáležitosti.

Ivo Pospíšil podal stručnou, ale velmi výstižnou charakteristiku jednotlivých pojmů, jichž se nejčastěji užívá v souvislosti se Slovanstvem. Mj. píše: *Především je nutno rozlišovat slovanství, tj. amorfní plazmu všeho, co vykazuje zájem, afinitu, přichylnost k problematice Slovanů s eventuálním přesahem k obrysům jakési ideologie, a slavofilství, tj. vyhraněnou, emotivně zabarvenou lásku ke všemu slovanskému, dále slavjanofilství, tedy ruskou variantu slovanské ideje, za níž prosvítají obrysy ruské dominance, slovanskou vzájemnost, tj. koncepci vzájemné podpory slovanských národů, která nemusí být namířena proti někomu jinému, a panslavismus jako pojetí skutečné nebo potenciální slovanské jednoty, jazykové, literární, kulturní a kulturně politické stavěné často proti ideologii pangermánství.*⁸

Slovanství, též slovanofilství, u I. Pospíšila slavofilství (nikoli slavjanofilství, neboť to je ruské označení pro slovanskou myšlenku a je historicky a časově vymezeno) chápu jako náklonnost, sympatie, lásku, chcete-li, ke všemu objektivně historickému a dodnes životaschopnému, co je spjato s jednotlivými slovanskými národy, s jejich dějinami, jazykem, literaturou a kulturou jak v minulosti, tak také v současnosti. Je součástí evropanství a úzce souvisí s myšlenkou slovanské vzájemnosti a sounáležitosti, tj. všestranné vzájemné spolupráce. Takto pojímané slovanství má podle našeho názoru naději být perspektivní v současnosti i v budoucích desetiletích, až jednou budou (snad v nejbližším desetiletí) všechny slovanské národy ve federativní, konfederativní nebo jinak uspořádané Evropské unii.

Za ušlechtilý, humánní projev slovanské vzájemnosti považují např. masové přijetí ruských uprchlíků, vyhnanců a emigrantů Královstvím Srbů, Charvátů a Slovinců počínaje jarem 1919. Byli mezi nimi filologové, právníci, inženýři, zemědělstí odborníci a bohoslovci, kteří pak byli v dalších letech podle potřeb přijati jako vysokoškolští pedagogové. Tato jihoslovanská země byla první zemí v Evropě, která poskytla své území dokonce jednotkám ruské carské armády.⁹ Přínos ruské emigrace v rozvoji srbské kultury 20. století (literární vědy, jazykovědy, divadla, opery, baletu, medicíny, techniky a dalších oblastí lidské kultury) není zdaleka zpracován.¹⁰

Obdobným projevem sympatií byla tzv. Ruská pomocná akce, vyhlášená u nás v roce 1922 T. G. Masarykem, která umožnila velké skupině ruských a ukrajinských vědeckých a kulturních pracovníků pracovat v mnoha vědeckých ústavech

⁸ Pospíšil, I.: cit. dílo, s. 18.

⁹ Sibirnović, M.: *Slovenski impulsi u srpskoj književnosti i kulturi*. Slavistička studija, knjiga prva, Beograd 1995, s. 26.

¹⁰ Bibliografie ruských uprchlíků je solidním základem k dalšímu studiu dané problematiky. Viz Katchaki, J. N.: *Bibliography fo Russian Refugees in the Kingsdom of S. H. S. (Yugoslavia) 1920–1929*, Arnhem-Kampen (Holland) 1991.

u nás. Od založení Slovanského ústavu v roce 1928 do roku 1938 bylo zvoleno za jeho členy 54 ruských a ukrajinských vědců. Rozsáhlá pomoc, kterou poskytoval československý stát ruské a ukrajinské emigraci u nás v badatelské a publikační oblasti, byla konkrétním projevem slovanské vzájemné spolupráce.¹¹

Ať už budou všechny slovanské národy členy Evropské unie nebo ne, budou stejně jako v minulosti vzájemně spolupracovat, kulturně se vzájemně obohacovat a zároveň budou výrazně přispívat k rozvoji evropské kultury a obohacovat ji o četné specifické hodnoty jednotlivých slovanských národních kultur.

Svou úvahou o česko-slovensko-maďarsko-(polském) troj(čtyř)úhelníku I. Pospíšil prokázal odvahu psát a mluvit o aktuálních, ožehavých otázkách uplynulých dvou desetiletí. Kéž by tím vyvolal diskusi v kruzích odborných, když ne v ryze oficiálním, politickém prostředí. Všichni čtyři členové tohoto čtyřúhelníku, píše Pospíšil, si znovu uvědomili své dějiny, nemožnost je měnit v jejich diachronní dimenzi...¹²

Zatím bohužel něco podobného nelze říci o jednotlivých balkánských národech. Ať už těch, které byly ve svazku poválečné jugoslávské federace, nebo těch, které sousedí s Makedonií. A ať už měly v minulosti stát, nebo byly tzv. nehistorické. Ostatně ve středověku to byly feudální státy, nikoli státy národní. Ani Byzanc, ani Samuilovo či Dušanovo carství nebyly národní, nýbrž v nich převládalo úsilí o teritoriální velikost. Proto v dané historické době mohla uvedená středověká carství být státem jak Bulharů a Srbů, tak také řekněme Makedonců. Třebaže např. Dušan byl prohlášen v makedonském Prilepu za krále všech Srbů a Řeků.

Minulost je fakt, který nelze svévolně, voluntaristicky měnit. Historie je bohužel její měnící se modifikace. A to pokaždé, kdy se hodí šovinisticky nebo nacionalisticky orientovaným představitelům moci toho kterého státu, toho kterého národa. Měli bychom se však podívat na minulost ze synchronního hlediska, vzít v úvahu ducha doby a logiku věci, tj. dnešní realitu. Nelze trvale lpět na paradigmatech z minulosti nebo z dějin. Jestliže se např. v renesančním nebo osvícenském období Slované (nikoli pouze jižní Slované, jak se snad domnívá I. Pospíšil) uváděli v literatuře jako **Slovinci**, pak to označovalo **Slovany**. Svoje rodné město Zadar oslavil v rozsáhlé básnické skladbě o třinácti zpěvech Vila *Slovinka* (1613, Vila **Slovanka**) dalmatský básník Juraj Baraković (1548-1628). Petru Zrinskému věnoval rozsáhlou skladbu Trublja *slovinska* (1665, Polnice **slovanská**) básník Vladislav Menčetić (1617-1666). Charvátský kronikář historio- graf Andrija Kačić Miošić (1704-1760) nazval svou *nejpopulárnější charvátskou knihu* veršů a próz, která se stala Václavu Hankovi zdrojem k jeho literárním mystifikacím, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (1756, Příjemný rozhovor národa **slovanského**). Mohl bych uvádět mnohé další příklady.

¹¹ *Slovanský ústav v Praze. 70 let činnosti*. Sborník statí. Bibliografie, Praha 2000, s. 83–88. Viz též Kudělka, M., Šimeček, Zd. a kol.: *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od roku 1760. Biograficko-bibliografický slovník*, Praha 1972.

¹² Pospíšil, I.: *cit. dílo*, s. 38.

Jestliže se ve středověku i později obyvatelstvo Makedonie označovalo jako bulharské, pak to bylo mj. proto, aby se odlišilo od obyvatelstva řeckého nebo tureckého. Od šedesátých let 19. století pak slovanští obyvatelé Makedonie postupně přijímali pojmenování podle území, nebo se romanticky vraceli k Makedonské říši Alexandra Velikého. V některých obdobích Řekové označovali všechny jižní Slovany (Slavoi) buď jako Bulhary (Vulgaroi), nebo jako Srby (Servoi). Mnozí řečtí nacionalisticky orientovaní historikové a politici dodnes mluví o Makedoncích, tj. o slovanských obyvatelích současné Makedonské republiky, výhradně nebo nejčastěji jako o Srbech.

Knihou I. Pospíšila se jako červená nit táhne slovo slavistika. Ostatně souborněji o slavistice Pospíšil pojednal před několika lety.¹³ Nahlíží na ni ze všech zorných úhlů jak v rámci četných dalších vědních oborů, tak také jako na slovanickou filologii. Vrací se k dějinám slavistiky, upozorňuje na současné koncepty a výsledky, volá po její komplementaritě, zejména se studiem sociálně vědních stránek areálu. Jde však o spojení dvou vědních oborů, které nestojí na těžce pomyslné startovní čáře. Filologové sice studují především jazyk a literaturu, ovšem v rámci studia literatury a přehledných přednášek z dějin dané země nebo areálu se jim dostává mnohem více poznatků o daném areálu, o sociální skutečnosti, o prostředí vzniku literárního díla a eventuálně o složení obyvatelstva aj., než řekneme studentům sociálněvědních nebo politologických oborů.

Komplementarita proto podle našeho názoru může být užitečná, prospěšná a přínosná pouze v případě, že si studenti sociálněvědních, politologických a dalších tzv. nefilologických oborů osvojí aspoň jeden z jazyků daného areálu (např. Balkánu nebo bývalého SSSR), který je středem jejich odborného zájmu. Jedině prostřednictvím jazyka mohou proniknout do dějinných souvislostí, do literatury, kultury a tradic dané země a daného areálu. Znalost jazyka jim umožní sledovat dění (a synchronně i diachronně také dějiny, kulturu atd.) bezprostředně, přímo, nikoli pouze na základě toho, co jim útržkovitě, nesoustavně, neobjektivně, často nezaspěšeně a tendenčně nabídne denní a periodický tisk, rozhlas a televize.

Areálovost je typická například pro balkanistiku. Podle našeho názoru proto lze balkanistiku úspěšně studovat za předpokladu, že se bude vycházet ze srovnávacího kontextu jak vzájemně slovanského, tak také slovansko-neslovanského a neslovanského. Parciální studium např. srbsko-bulharského, bulharsko-rumunského nebo řecko-albánského areálu by podle našeho názoru nepřineslo kýžené výsledky. Nemusím opakovat, že Balkán byl v minulosti a do určité míry zůstává dodnes tzv. homogenní kulturní zónou, v níž se zejména folklór, hmotná kultura, divadlo, lidové písně a obyčeje, zvykoslovné cykly, ikony, fresky, mozaiky, plastiky, dřevořezby, zlatnické a filigránské výrobky, architektura, památky islámské kultury a četné další společné prvky vzájemně prolínaly, obohacovaly a zároveň diferencovaly. Balkán má snad nejbohatší a dodnes živě se rozvíjející lidově slovesnou tvorbu a je snad nejbohatší archeologickou rezervací různých kultur.

¹³ Pospíšil, I.: *Slavistika jako české rodinné stříbro. Tradice, současný stav, výhledy, návrhy a koncepce*, Brno 2004.

Dnes bezpečně rozlišíte např. nástrojové složení srbské lidové hudební skupiny od podobného řeckého nebo rumunského či bulharského tělesa. Pocit balkánské jednoty jako balkánské kulturní identity je v posledních desetiletích silně narušována dezintegrační ideologií a vzájemnou nedůvěrou.

Při studiu balkanistiky by se měly brát v úvahu některé další faktory, např. to, že velká část Balkánského poloostrova patří k Mediteránu, že se v něm zrodila antická tradice a filozofický antropocentrismus, v němž je člověk a jeho techné nezbytnou podmínkou rozvoje ve všech sférách společenského života.

V souvislosti s evolučním vývojem (nesmíme ovšem zapomínat, že někdy probíhal taktéž revolučně, např. v Rusku v prvním desetiletí po revoluci v roce 1917, nebo v 2. polovině 60. let v Jugoslávii tzv. estrádní poezie) se mluví o specifiku slovanských literatur. Vždyť vývoj každé národní literatury a kultury je tak či onak specifický, něčím zvláštním se vyznačuje. Působí na něj mnohé vnitřní i vnější faktory. Přinejmenším od dob Wollmanovy *Slovesnosti Slovanů* (1928) se vědělo, že Slované, ať už západní, východní nebo jižní, přijímali impulsy, podněty a kulturní hodnoty ze západu, východu nebo jihu. Počátky jejich písemnictví jsou spjaty s předněvýchodní a mediteránní (byzantskou) kulturou. Proto znovu opakujeme, že Balkán a Mediterán stály u kolébky evropské kultury a civilizace.

Frank Wollman byl vynikajícím znalcem literatur jižních Slovanů, zvláště jejich dramatické tvorby. Zpočátku, tj. ve 20. letech 20. století pod pojem Jiho-slované zahrnoval také Bulhary. Ve své poslední knize *Slavismy a antislavismy za jara národů* (1968) už zcela zřetelně vymezil svůj vztah k jednotě Slovanů. Spatřoval ji ve vzájemné spolupráci, v důkladném všestranném kulturním poznávání jednotlivých jazykově blízkých, již dezintegrovaných, zformovaných slovanských národních společenství.

Sdílím Pospíšilův názor, že je třeba se vrátit k základním dílům našich slavistických předchůdců, znovu je přečíst dnešními očima, podívat se na ně pohledem dnešní reality, převzít z nich všechno pozitivní a navázat na ně. V takovém případě totiž nejednou zjistíme, jak jsou některé jejich závěry a některá jejich zjištění a konstatování aktuální. Tak to udělal I. Pospíšil, který podrobně analyzoval např. Wollmanovu *Slovesnost Slovanů*, z níž cituje, že *slovanské literatury byly bohatší než literární průměr západoevropský o vlastní hodnoty*.¹⁴

Podle mého soudu dodnes platí Wollmanovo konstatování, že *slovanské literatury byly rovnocenné s literaturami západoevropskými a že na literární mapě Evropy slovanské oblasti byly zakresleny asi týmiž antropologickými barvami a týmiž zónami historických epoch a myšlenkových proudů. Jen snad by byl rozdíl v stupni barev a v síle pruhů. Ale kromě toho přistupovaly by mezislovanské odstíny barevné daleko složitější síť vlivů mezislovanských, zvláště v oboru látkovědy a také v typologii. Toto mezislovanské plus není způsobeno jen dědictvím byzantské kultury a ortodoxií, leč též jejich přijetím, výběrem a způsobem zpracování*.¹⁵

¹⁴ Wollman, F.: *Slovesnost Slovanů*, Praha 1928, s. 234.

¹⁵ Tamtéž, s. 233–234.

Inspiraci nachází I. Pospíšil (ale nejen on) např. v metodologických postupech Matiji Murka. Akceptují Pospíšilovo doporučení, abychom se vrátili k pojmu **vliv** (který jsem ostatně nikdy neopustil!) a znovu promysleli a srovnali s tím, jak ho chápal např. A. Veselovskij nebo proč ho odmítal v minulých desetiletích Dionýz Ďurišin. *Zde by se slušelo zastavit u pojmu „vliv“ (Einfluss, influence), totiž u toho, zda je opravdu jen znakem minulostního, pozitivistického, mechanického, ponejvíce europocentrického myšlení nebo přece jen reflexí určitých faktů, které umožňují mluvit o silném či slabším působení těch či oněch literatur – oprávněně nabádá I. Pospíšil.*¹⁶

V slovanské literární historii se tradovalo, že v jihoslovanských literaturách se baroko nijak neprojevovalo. Systematičtěji se o něm začalo mluvit teprve před půl stoletím. *Pojem barokový slavismus lze u nás číst výrazně od 60. let 20. století (D. Čyževskij, S. Mathausarová) a stopy tohoto směru se hledají a nacházejí v prostředích do té doby rozhodně nepokládáných za typicky barokní (např. V. Bechyněová našla baroko v Bulharsku) – důvody jsou nejen typologické, resp. poetologické, ale také genetické – poznamenal I. Pospíšil.*¹⁷

V žádném případě nechci doplňovat Pospíšilův výklad o baroku a jeho pregnantní charakteristiku 17. století, kdy baroko vrcholilo. Protože se však bohužel o tom v odborné literatuře nemluví příliš často, chtěl bych pouze stručně uvést, že barokní literatura vznikala také u jižních Slovanů. Právem můžeme dokonce mluvit o *slovanském barokovém ilyrismu*. V bulharské literatuře je baroko spjato s činností katolické protireformace, stejně jako u Charvátů.

K bulharským představitelům literárního baroka patří tvůrci čiprovské katolické literární skupiny, mj. osijecký rodák Jakov Pejačević (1681–1738), nikopolský katolický metropolita Filip Stanislavov (1596–1674), Petăr Bogdan Bakšić, hrabě Petăr Parčević, Ilija Marinov, Krăstjo Pejkič (asi 1680–nedlouho po roce 1730), Francisk Xaver Pejačević (Pejchevich, 1707–1781) aj. Psali latinsky, působili v Bulharsku i v různých jiných evropských prostředích (v rakouské říši). Jejich díla o vlastivědě, dějinách, zeměpisu Evropy, Asie a Afriky i jejich teoretická díla zabývající se katolickou dogmatikou a polemikou vyrůstala ze západních, především z dubrovnicko-dalmatských a italských tradic a přejímala myšlení i styl barokní doby. Začlenila se do barokní vzdělanecké kultury na Balkáně. Stanislavovův barokně upravený škapulír *Abagar* (1651 v Římě) byl vytištěn cyrilicí v novobulharském jazyce damaskinů té doby s příměsí mnoha kroatismů.

Charvátské baroko a 17. století, které přineslo pozoruhodná díla, zahájila kniha opata Maura Orbiniho *Il regno degli Slavi* (1601), záhy po ní vyšly (1604) první latinsky psaná mluvnice charvátského jazyka z pera Bartola Kašiče (1575–1650), jazykovědné a politologické dílo Juraje Križaniće (1618–1683), mladistvé hry, mytologicko-pastorální drama *Doubravka* i básnické *Slzy marnotratného syna* (1622) a zejména pak nejlepší charvátský barokní epos *Osman* (tiskem až 1826) Ivana Gunduliće (1589–1638).

¹⁶ Pospíšil, I.: *cit. dílo*, s. 148.

¹⁷ Tamtéž, s. 60.

Součástí charvátské barokní literatury je např. duchovní epos i lyrické verše Ivana Buniče (1592-1658), *Život sv. Benedikta* (vyšel až 1984) dubrovnického básníka Ignjata Djurdjeviče (1675-1737), latinsko-charvátský a charvátsko-latin-
ský slovník *Gazophylacium* (Pokladnice) Ivana Belostence (1593/4-1675), básně (překlady) Petra Zrinského (1620-1671) i jeho švagra Frana Krsta Frankopana (1643-1671) a několika dalších, převážně dubrovnických tvůrců.

U Slovinců se o baroku mluví v souvislosti s rozvojem např. rétorické prózy, školních dramatických textů a duchovní (meditativní) lyriky, zejména pak s tvorbou tzv. vědeckého (odborného) baroka. Zdůrazňovala se mj. stabilizace jazykové normy. Nejvýznamnějšími výsledky jsou překlad spisu J. A. Komenského *Orbis pictus*, který pořídil Janez Gaiger (řadové jméno Hypolit, 1667–1722). O slovinském baroku se však mluví především v souvislosti s německy psaným dílem *Čest a sláva Kraňského vojvodství* (1689) polyhistora Janeze Vajkarda Valvasora (1641-1693) a s nářečními a idiomatickými výzkumy Žigy Popoviće (1705-1774). Valvasorova patnáctisvazková kraňská kronika, svázaná do čtyř objemných knih, přinášela mnoho historických, etnografických, topografických, zeměpisných, kulturních a jiných informací, doprovázených bohatou výtvarnou dokumentací.

Poněkud jinými cestami se dostalo k balkánským Slovanům výtvarné baroko, které si rovněž zasluhuje pozornosti. Jako příklad uvedu kostelík sv. Nauma v Ochridu. Ten původní byl patrně z 9. století, nezůstalo však po něm nic než dvě písmena slovanské hlaholice na mramorových sloupech. Kostelík, který se zachoval, je z 16. století. Je v něm ikonostas s ikonami z 18. století, které mají některé barokní prvky. Ze západní Evropy se sem baroko dostalo přes Řecko. A to nejen v ikonografii, nýbrž také v literatuře.

Nestačí číst staré věci postaru nebo v nich naopak hledat jen aktuální přesahy – píše I. Pospíšil ve své studii o P. J. Šafaříkovi a slavistické tradici, v níž na základě podrobného rozboru jeho německy psaných *Dějin slovanské řeči a literatury všech nářečí* ukázal, že Šafaříkovo celistvé dílo je evropské právě proto, že je především národní a slovanské. Areálová studia, která se dnes nejednou módně preferují a prosazují, tvořila základ Dobrovského a Šafaříkova pojetí slavistiky.

Širší územní koncepce měli při studiu dějin, jazyků, literatur i lidové slovesnosti slovanských národů rovněž mnozí další čeští, ruští, polští, bulharští, srbští i slovinští a jiní historikové, jazykovědci a literární historici. Protože převážná většina z nich pracovala v mnohonárodnostním prostředí, bylo zcela přirozené, že tvořili v několika jazycích: v jazyce majoritního národa nebo v jazyce, v němž se jim dostalo vzdělání a jenž ovládali lépe než svou mateřštinu, poté také ve svém mateřském (národním) jazyce apod. Neudivuje proto, že např. Grigor Prličev napsal své nejlepší poémy řecky a že jeho později bulharsky či makedonsky (rodným ochridským nářečím) napsané práce již zdaleka nedosahují takových uměleckých kvalit. Ani to, že Konstantin Jireček vydal své *Dějiny národa bulharského* (1875-1876) současně německy a česky.

Tím chci říci, že byl běžný odborný (vědecký) bilingvismus (např. česko-německý nebo slovensko-maďarský). Proto dvojdomost nebo mnohodomost

platí jak u tvůrců umělecké literatury, tak také u autorů literatury odborné i ve výtvarném umění. Ve výtvarném umění má ovšem svá četná specifika a odlišná hodnotící kritéria.

Ve vývoji národní literatury a kultury zaujímá zvláštní postavení **překlad** literárního nebo odborného díla. Text se přesadí do jiného národního, sociokulturního prostředí, do jiné kultury, a přitom zůstává originál tomu národu, komu patří autor. To znamená, že překlad jako svébytný umělecký text obohacuje jiné kultury a přitom zůstává součástí národního kulturního bohatství. Psal jsem o tom ostatně již dříve v několika svých studiích.¹⁸

Nejnovější monografie generačně blízkých slavistů a komparatistů I. Dorovského (nar. 1935) a nedávno zesnulého Jána Košky (1936–2006, nedopatřením uvedeno 1986!) posloužily I. Pospíšilovi k zpracování tématu rovnosti a hodnot v literatuře. Pozastavuje se především nad mým pojetím světové literatury a nad Koškovou interpretační analogií. A protože se s Pospíšilem shodneme, že dialog je podstatou komparatistiky jako způsobu myšlení,¹⁹ pokusím se stručně načrtnout, v čem jde u něho zřejmě o nedorozumění, v čem posunuje můj výklad někam jinam, ba co mi bezděky, neúmyslně podsouvá. Sám I. Pospíšil je přitom správně přesvědčen, že dějiny nemají rády *kdyby*. Ovšem operuje s tím, když píše: *Případ střední Evropy a Balkánu o tom svědčí zcela průkazně a lze jen spekulovat, co by bylo se srbskou, bulharskou či jinou jihoslovanskou literaturou, kdyby nebylo osmanské okupace, nebo co by bylo s českou literaturou, kdyby nebyly husitské války a Bílá hora.*²⁰

Ve své studii *Dějiny světové literatury nebo dějiny světových literatur*²¹ jsem pouze upozornil na knihu *Světové literatury 20. století v kostce* (1998), kterou napsal I. Pospíšil s kolektivem spolupracovníků. Vytýkám jí, že v ní chybějí některé evropské národní literatury. Neprosazují žádný zastupitelský princip nebo *zastupitelství prostoru (zóny)*, které mi Pospíšil podsouvá, žádnou *pozitivní diskriminaci*, neodmítám axiologická kritéria, ani mu nevytýkám, že tam není ani *makedonská, ani bulharská, česká nebo slovenská literatura* (tento Pospíšilův skrytý ironický tón se mi ani trochu nelíbí), neboť vím, že vývoj má své vlastnosti a zvláštnosti, jak sám I. Pospíšil píše, k nimž patří také kategorie velikosti: *co je velké, má automaticky výhodu proti tomu, co je malé – s tím nelze nic dělat a výjimky jen potvrzují pravidlo.*²²

Máme toto Pospíšilovo tvrzení tedy chápat tak, že např. polská nebo ukrajinská literatura patří k literaturám málopočetných národů? Myslím, že si s I. Pospí-

¹⁸ Dorovský, I.: *Bibliografie*, 2. doplněné vydání Brno 2000. Viz také týž: *Bibliografie in: Slavista s duší básníka*. Sborník k sedmdesátinám I. Dorovského, Brno-Boskovice 2005, s. 219–241.

¹⁹ Pospíšil, I.: *cit. dilo*, s. 190.

²⁰ Tamtéž, s. 186.

²¹ Dorovský, I.: *Slovanské meziliterární shody a rozdíly*, Masarykova univerzita, Brno 2004, s. 43–49.

²² Pospíšil, I.: *cit. dilo*, s. 186.

šilem nerozumíme v něčem jiném, totiž v jeho tvrzení, že světové jsou ty národní literatury, které nejsilnější (až dosud) poetologicky působily.²³ Odpovídám slovy Borise Pasternaka, který již v roce 1922 v jednom ze svých teoretických textů mj. uvedl: *Estetika (poetika) neexistuje. Zdá se mi, že ona existuje za trest, protože lže, odpouští, opanovává a dělá koncese. Protože, nevědouc nic o člověku, snuje intriky o zvláštnostech. Portrétista, pejzažista, žánrista, naturmortista? Symbolista, akmeista, futurista? Jaký vražedný žargon!*²⁴ Proč se autoři knihy *Světové literatury 20. století v kostce* domnívají, že např. novořecká literatura nepatří k světovým literaturám 20. století (má dva nositele Nobelovy ceny za literaturu) a jiné evropské i mimoevropské národní literatury patří? Důvody, které uvádějí autoři v úvodu, jsou pro mne nepřijatelné.

V knize *Střední Evropa a Slované. Problémy a osobnosti* se I. Pospíšil pozastavil nad mým pojetím jazyka jako jednoho z rozhodujících znaků národa. Příklad běloruštiny, ukrajinštiny a irské angličtiny, který uvádí, nijak nevyvrací moje chápání úlohy jazyka. O tom, že kromě jazyka patří k dalším hlavním znakům národa etnické cítění, kompaktní území, národní stát, společné tradice aj., není pochyb. Jsem však přesvědčen, že dokud žije jazyk, žije národ, žije to, co po staletí vytvořil. Zanikne-li jazyk, kterým určité národní společenství mluví, zanikne také samotné společenství. O funkci jazyka textu jsem ostatně pojednal v několika statích již dříve.²⁵ Poněkud poeticky dodejme, že slovo v rodném (mateřském) jazyce má svou barvu, zvuk, tvary, z nichž některé mohou být oblé, jiné ostré jako nůž. Slovo v rodném jazyce má svou hudebnost proto, že jsme je slyšeli od maminky. V tom je také jeho tajemství. Podle Fr. Kafky je to *zvuková vlast*, kterou cítíme.

Dosud bohužel nemáme moderně pojaté a zpracované srovnávací dějiny slovanských literatur ani dějiny jednotlivých literatur slovanských národů.²⁶ Nemají je dosud bohužel např. ani Charváti, Bulhaři nebo Srbové. Ruské dějiny slovanských literatur mají poněkud jinou koncepci.²⁷ Trpí zastaralými metodologickými postupy, mnoha dnes neudržitelnými a zastaralými názory a četnými dalšími neduhy, na něž jsem před léty poukázal.²⁸

Mnoho desetiletí trvající mezeru do jisté míry aspoň částečně a aktuálně zaplňují úvody k národním literárním lexikonům, které od 70. let 20. století u nás

23 Tamtéž, s. 187.

24 Gjurčinov, M: *Zbor vo nevremeto*, Skopje 2003, s. 96.

25 Dorovský, I.: *Bibliografie*, 2. doplněné vydání Brno 2000. Viz též týž: *Bibliografie* in: *Slavista s duší básníka*. Sborník k sedmdesátinám I. Dorovského, Brno-Boskovice 2005, s. 219–241.

26 Bartoš, O., Horálek, K., Urban, Zd.: *Slovanské literatury, 1–2*, Praha 1961–1962. Zdaleka nemohly a nemohou plnit úlohu dějin národních literatur.

27 *Istorija literatur zapadnyh i južnyh slavjan, 1–3*, Moskva 1997–1999. Zpracoval kolektiv pracovníků Ústavu slavistiky a balkanistiky Akademie věd Ruské federace.

28 Viz Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, X 3, Brno 2000, s. 114–16.

vyšly, a také samotná hesla.²⁹ Částečně sloužila slavistům mj. také osmisvazková *Kratkaja literaturnaja enciklopedija* (1962–1975).

P. J. Šafařík (Šafarik), L. Štúr, A. Veselovskij, J. Kopitar, M. Murko a mnozí další vynikající slavisté evropského formátu dodnes podněcují nebo by mohly a měly podněcovat současné naše, slovenské a další slavisty svou metodou zpracování, tematickou šíří, jazykovou průpravou, srovnávacími postupy a zařazováním slovanských kulturních hodnot do širšího evropského rámce. Matija Murko např. rovněž vycházel z Veselovského pojetí komplexnosti studia, které realizoval pracemi z lidové slovesnosti, z lidové epiky, ze staré literatury apod.

Třebaže I. Pospíšil je slavista se širokým tematickým záběrem, přece jen je především vynikajícím znalcem ruské, ukrajinské a běloruské literatury. Znovu to prokazuje jeho rozsáhlá přehledná studie o česko-ruských a rusko-českých literárních vztazích, stat' o běloruské literatuře, pojednání o básníku Jindřichu Uhrovi a ruské tematice v jeho cestopisných kulturních črtách a románech a Karla Krejčího pojetí tzv. fyziologií.

Pospíšilovy studie o českých a slovenských literárních osobnostech (Josef Suchý, Ota Filip, Jozef Hnitka), stejně jako pojednání o mesalianci fakce a fikce a postmoderny, snad pouze pracovně nazvané próza virtuální autenticity a existenciálního znejistění, svým osobitým analyticko-syntetickým pojetím přinášejí mnoho nových informací a vnášejí do českého i slovenského literárněvědného prostředí některé nové postupy, odlišná hodnocení a často neobvyklá, ale výstižná srovnání s mnoha příklady z americké a české literatury (vždyť je také anglista a bohemista).

Tematický rozsah Pospíšilovy knihy *Střední Evropa a Slované*, která je nám podnětem k některým úvahám, je velmi široký – od nejstaršího písemnictví po nejnovější literární a odborná díla. Číst a pochopit Pospíšilovy texty vyžaduje znalosti z mnoha humanitních oborů, z národních a obecných dějin, z dějin světové literatury. Jím prosazovaný a propagovaný princip vrátit se ke kořenům, k pramenům, k autorům a dílům, k známým věcem, faktům a skutečnostem a dávat je do nových souvislostí, nahlížet na ně z dnešního, synchronního hlediska a přitom brát v úvahu, že minulost nelze změnit, je mi sympatický a blízký. Považuji jej za perspektivní.

Ivo Pospíšil analyzuje, komentuje, zamýšlí se, doplňuje, koriguje, srovnává, citlivě řadí fakta do širších souvislostí, vyzývá k dialogu, k diskusi, glosuje, dělá delší nebo kratší exkurzy, aby doložil, podepřel či upřesnil svá tvrzení nebo názory jiných. Jeho studie v uvedené knize charakterizuje původnost, sčtetlost, samostatnost soudů a závěrů. Potvrzuje to ostatně nejen kniha, o níž zde hovoříme, nýbrž také desítky monografií a studií z jeho rozsáhlé bibliografie.

²⁹ V nakladatelství Odeon vyšel mj. slovník bulharských (1978), jugoslávských spisovatelů (1979), polských spisovatelů, slovník spisovatelů Sovětského svazu a slovník německy píšících spisovatelů (lužickosrbští autoři).

V nově založeném encyklopedickém nakladatelství Libri postupně vyšly *Slovník polských spisovatelů* (2000), *Slovník balkánských spisovatelů* (2001) a *Slovník ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů* (2001). Nejnověji pak *Slovník autorů literatury pro děti a mládež 1. Zahraniční spisovatelé*, Praha 2007. Obsahuje hesla a úvodní studie ze všech slovanských národních literatur.